

TÜRKİYE'DE "İMAM NİKAHI"

Yrd. Doç. Dr. Yaprak Civelek*
Doç. Dr. İsmet Koç**

Özet

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerinin kullanıldığı çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki nikah biçimlerinin dağılımını ve nikah biçimlerindeki değişimi "imam nikahı" ile yapılan evliliklere ağırlık vererek analiz etmektir. Çalışma, ayrıca, nikah biçimleri arasındaki geçişleri, özellikle de imam nikahından resmi nikaha olan geçişleri, hayat tablosu yöntemi ile incelemektedir. Çalışmanın sonuçları imam nikahı ile başlayan evliliklerin oranının son 35 yılda önemli oranda azaldığını göstermektedir. Evlilik biçimleri arasındaki geçişlerin analizine ilişkin sonuçlara göre, 1974 öncesinde gerçekleştirilen evliliklerin yaklaşık yüzde 35'i imam nikahı ile başlarken, 1999-2003 döneminde gerçekleştirilen evliliklerin sadece yüzde 13'ü imam nikahı ile başlamaktadır. Ayrıca, sonuçlar imam nikahından resmi nikaha geçişin, resmi nikahtan imam nikahına geçişe göre daha dirençli olduğunu göstermektedir.

Abstract

Main objective of the study is to examine the distribution of and changes in types of marriage with a particular emphasis on imam (religious) marriages in Turkey by using the data from TDHS-2003 conducted by Hacettepe University Institute of Population Studies. Additionally, the transition process from one marriage type to another, particularly transition from imam marriage to civil marriage, is also examined in the study by utilizing life table technique. The findings of the study indicate that the frequency of marriages starting with imam ceremony has decreased significantly during the last 35 years. The results derived from the analysis of the transition process clearly shows that while 35 percent of the marriages occurred before 1974 started with the imam ceremony, it is just 13 percent for the marriages having in the period of 1999-2003. In addition to this finding, the transition from imam marriage to civil marriage appears to be much more resistant compared to the transition from civil marriage to imam marriage.

Giriş

Demografik geçişini tamamlamış ülkelerde son kırk yılda evliliklerin yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin başında, boşanma hızlarında ve hiç evlenmeyenlerin oranında gözlenen artışın yanında, evlilik akti olmaksızın birlikte yaşayanların sayısında gözlenen artış gelmektedir. Bu gelişmeler, bu ülkelerdeki

*Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü

**Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü

doğurganlık seviyesinin dramatik olarak düşmesine koşut olarak yaşanmıştır. Yasal dayanağı olmayan birlikteliklerde gözlenen ciddi artışlar, bu tür birlikteliklerin bir çok ülkede devlet mekanizması tarafından açık veya kapalı olarak tanınmasını ve bu birlikteliklere ilişkin birtakım yasal düzenlemelerin yapılması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de ise, evliliklerin gerek demografik, gerekse toplumsal açıdan farklı niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle hiç evlenmeme durumu, halen nadir bir olay olma niteliğini sürdürmektedir. Kadınlar açısından bakıldığında, doğurganlık çağının sonuna gelmiş (45-49 yaşları) kadınlar arasında evlenmemiş olan kadınların oranı sadece yüzde 1'dir; 30 yaşını geçmiş kadınların yaklaşık yüzde 91'i evlidir veya başından daha önce en az bir evlilik geçmiştir. 20 yaşından önce kadınların yüzde 88'i "hiç evlenmemiş" olmasına karşın aynı oran 20'li yaşların hemen başlarında yüzde ellinin altına inmektedir (Tekçe, 2002; Ergöçmen ve Eryurt, 2004). Evlenme yaşında görülen bu örüntü, beklenen toplumsal davranış biçiminin kadınların 20'li yaşların ortalarına kadar ilk evliliklerini yapması şeklinde olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten de özellikle kırsal/geleneksel toplum kesimlerinde 20'li yaşların sonlarında olup henüz evlenmemiş olan kadınlar istisnai özelliklere sahip olması nedeniyle evlen(e)memiş olarak algılanabilmektedir.

Türkiye'de doğurganlığın büyük ölçüde evlilik içinde meydana gelmesi, evlilik olgusunun demografik açıdan analizine büyük önem kazandırmaktadır (Koç, 1992; Koç ve Koç 1998; Ergöçmen ve Hancıoğlu 1992). Evlilik, doğurganlığın başladığı ve biçimlendiği bir toplumsal kurum olmasının yanısıra, aile kurumunun oluşmasındaki aracılığı ile yaşamın sürdürülmesine olan katkısı nedeniyle toplumsal bir nitelik de taşımaktadır. Bu anlamda evlilik kişisel bir olgu olmaktan çok, her aşamasında toplumsal ve kültürel süreçlerden etkilenen bir olgu olma özelliğine sahiptir.

Bütün bu belirlemeler arasında, aslında "evlilik" kelimesi son derece geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Türkiye'de evliliklerden söz edilirken, gerek Medeni Kanun'da belirtilen niteliklere sahip olan ve sistem tarafından tanınan evlilikler, gerekse de sistem dışı ve çoğunlukla dinsel ve toplumsal olarak kabul edilebilirliği olan, ancak herhangi bir yasal dayanağı bulunmayan "evlilikler" de içerilmektedir. Hem yasal evliliklerin hem de yasal bir dayanağı bulunmamasına karşın dinsel ve toplumsal dayanağı bulunan evliliklerin, toplumu oluşturan bireylerin gözünde eşit kabul edilebilirliğinin bulunması, öncelikle medeni duruma ilişkin bilgilerin toplandığı nüfus sayımlarında her iki statüye sahip kişilerin de "evli" olarak tanımlanmasını ve sosyal araştırmalarda da benzer kavramsal yapıların kullanılmasını gerektirmektedir.

Özellikle yasal dayanaklar ve bu dayanaklardan doğan haklar açısından Türkiye'de kendini "evli" olarak tanımlayan kişiler arasında, evlilik aktinin niteliği açısından önemli bir farklılaşma oluşmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi Türkiye'de, bazı istisnalar olsa bile, resmi nikah ve "imam nikahı" evliliklerin başta gelen kurulma biçimleridir. Ne var ki, hem dinsel hem de toplumsal olarak kabul gören "imam nikahı" hukuksal olarak kabul görmemektedir. Kabul görmemesinin yanısıra, Türkiye'de sıklıkla uygulandığı biçimiyle "imam nikahı", cezaya tabi bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Resmi nikah olmaksızın gerçekleştirilen imam nikahı, 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'a göre bir evlilik akti değildir (Can, 1991; Maden, 1991). Ancak, medeni kanun imam nikahını, resmi nikahın kıyılması sonrasında gerçekleşmesi durumunda kabul ederek, dini nikahı zimmen tanımış olmaktadır. İmam nikahının resmi nikahtan önce yaygın olarak gerçekleştirilmesi ve toplumsal kabul görmesine karşın yasal olarak kabul görmemesinin sonucu olarak, imam

nikahı ile evlenenler ve bunların çocukları çeşitli güçlüklerle (nüfus cüzdanı çıkaramama, okula kayıt ettirememe, askerlik, miras vb...) karşılaşmaktadırlar (Akyüz, 1991). Resmi nikah öncesi imam nikahı kıydıranların karşılaştıkları bu güçlükleri aşmak için medeni kanunun kabulünden sonra Türkiye’de 10’a yakın yasa çıkarılarak, imam nikahı ile yapılan evlilikler (nikahsız birleşmeler) ve bu evliliklerden (nikahsız birleşmelerden) doğan çocuklar meşrulaştırılmaktadır (Ergöçmen ve Hancıoğlu, 1992; Beder-Şen, 1996). Medeni kanunun yasakladığı ve geçersiz saydığı bir hükmün sık sık *meşrulaştırılması* da, Türkiye’de imam nikahı olgusunun sadece toplumsal olarak değil hukuksal olarak da tanındığının bir başka kanıtıdır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı Türkiye’deki nikah biçimlerinin çeşitli sosyo-demografik ve ekonomik değişkenlere göre dağılımını ortaya koymak ve nikah biçimlerindeki değişimi ve nikah biçimleri arasındaki geçişleri, “sadece imam nikahı” ile yapılan evliliklere ağırlık vererek tartışmaktır.

Veri Kaynağı ve Yöntem

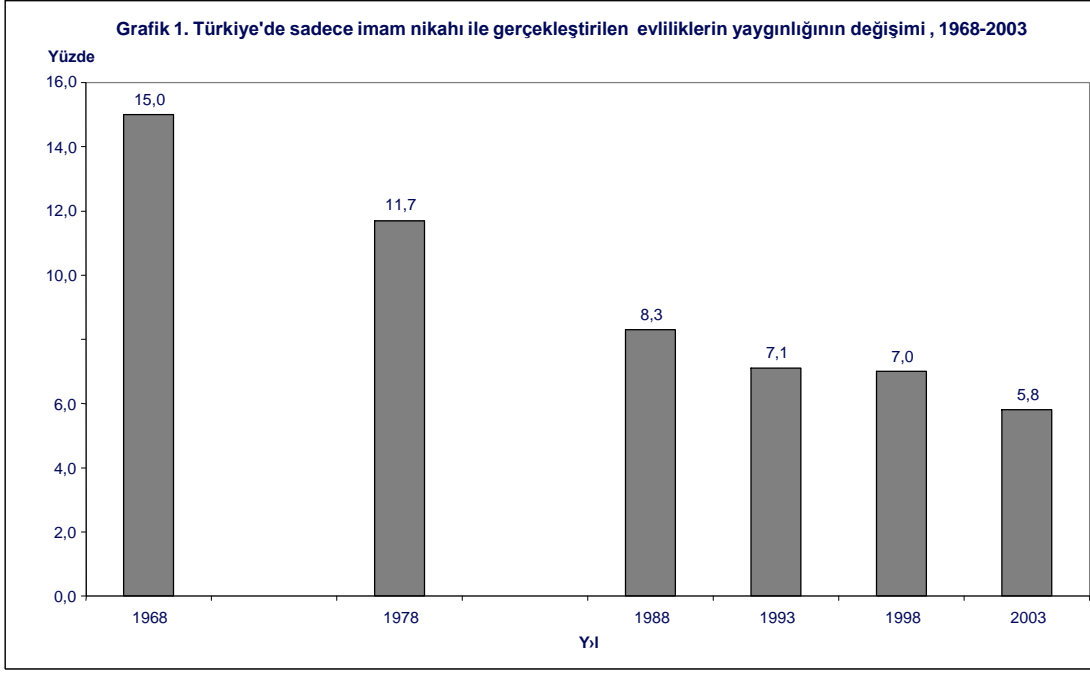
Bu çalışmanın ana veri kaynağını oluşturan 2003 *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması* (TNSA-2003), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü ile işbirliği içinde gerçekleştirilmiştir. TNSA-2003, Devlet Planlama Teşkilatı’nın yıllık yatırım programında yer alarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin desteği ile başlatılmış, daha sonra Avrupa Birliği tarafından Sağlık Bakanlığı’nın yürüttüğü Türkiye Üreme Sağlığı programı çerçevesinde desteklenmiştir. (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı ve Avrupa Birliği; 2004). Türkiye’de uzun yıllardan beri devam etmekte olan ülke genelinde demografik araştırma yapma geleneği bulunmaktadır. Potansiyel olarak demografik bilgiler sağlayabilecek nüfus sayımlarının beş yılda bir yapılması ve kapsam açısından yetersiz olması, bunun yanında hayati kayıt sisteminin güvenilir olmaması nedeniyle, 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de beş yılda bir demografik araştırmalar yapılmaktadır. TNSA-2003 de bu araştırmalar dizisinin sekizinci halkasını oluşturmaktadır.

TNSA-2003, Devlet İstatistik Enstitüsü’nün tüm Türkiye’ye ilişkin hanehalkı listelerinden seçilen hanehalkı kümelerinin, listeleme çalışması ile güncelleştirilmesi sonrasında oluşturulan küme listelerinden seçilen hanelerde yüzyüze görüşme yöntemi ile yürütülmüştür. Ziyaret edilen hanelerde önce hanehalkı üyelerine ve konut özelliklerine ilişkin bilgilerin alındığı bir *Hanehalkı SoruKağıdı* uygulanmıştır. Türkiye’de toplumsal nedenlerle araştırmanın ana konuları olan doğurganlık ve aile planlaması konusunda görüşmelerin evli olan veya geçmişte başından evlilik geçmiş olan kadınlarla görüşülebildiği düşünülüğünden, hanehalkı soruKağıdının uygulanması sırasında bu niteliklere sahip olan 50 yaşının altında olan kadınlar belirlenmiş ve ziyaret edilen tüm hanelerde bu niteliklere sahip tüm kadınlara *Kadın SoruKağıdı* uygulanmıştır. Evliliklere ilişkin bilgiler her iki soruKağıdında da toplanmıştır. TNSA-2003’de gerek resmi evlilik, gerekse imam nikahı ile birlikteliğini sürdürenler, "evli" olarak tanımlanmıştır. Türkiye nüfusunu temsil niteliği olan bir örneklemeye dayanan TNSA-2003 kapsamında 10,836 hane ve bu hanelerde yaşayan ve başından en az bir evlilik geçmiş 15-49 yaş grubundaki 8,075 kadın ile görüşülmüştür. Çalışma kapsamında, kadınlara öncelikle kaç kez evlendikleri sorulmuştur. Bir kez evlenmiş olan kadınların yanı sıra birden fazla evlenmiş olan kadınların da ilk eşleri ile yaşamaya başladıkları tarihler ve bu sıradaki yaş bilgileri

alınmıştır. Evlilik bilgilerinin alınmasını takiben, birden fazla evlenmiş olan kadınların son eşleri ile birlikte yaşamaya başladıkları tarih bilgisi de alınmıştır. Nikah biçimi, hangi nikahın önce kıyıldığı ve nikah biçimleri arasında geçen süreye ilişkin sorular ise kadının ilk ve son evliliği için ayrı ayrı sorulmuştur. Bu çalışmada iki analiz birimi kullanılmaktadır. Çalışmanın, evlilik kuşakları dışında kalan betimsel analizlerinde, analiz birimi olarak kendilerini “evli olarak beyan eden” kadınların resmi ve/veya imam nikahı ile başlayan ilk evlilikleri alınmıştır (n=8069). Çalışmanın evlilik kuşaklarına göre yapılan betimsel ve hayat tablosu analizlerinde ise, araştırma tarihinde süren ilk evlilikler analiz birimi olarak alınmıştır (n=7411). Hayat tablosu analizlerinde hangi nikahın daha önce gerçekleştiği bilgisinden hareketle belirlenen nikah biçimleri arasında geçen süre temel alınmıştır.

İmam Nikahı Yaygınlığının Değişimi

Çalışmanın bu aşamasında öncelikle Türkiye’de imam nikahının zaman içerisindeki değişimine bakmak yararlı olacaktır. Türkiye’de imam nikahının yaygınlığına ilişkin ilk veriler 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de Aile Yapısı” araştırmasının sonuçları arasında yer almaktadır. 1968 yılında gerçekleştirilen söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de evliliklerin yüzde 15’i sadece imam nikahı ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, evliliklerin yaklaşık yarısı (yüzde 49) hem imam hem de resmi nikah ile gerçekleştirilmiştir (Timur; 1972). 1968 yılından sonra yine Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yürütülen demografik araştırmaların bir çoğunda, imam nikahına ilişkin verinin toplandığı görülmektedir. 1978 yılında gerçekleştirilen Türkiye Doğurganlık Araştırması verilerine göre, sadece imam nikahı ile gerçekleştirilen evliliklerin yaygınlığında belirgin bir azalma yaşanmıştır (yüzde 12). 1988 yılında gerçekleştirilen Türkiye Nüfus Araştırması sonuçları, sadece imam nikahı oranının yüzde 8 seviyesine gerilediğini göstermektedir. Daha sonra 1993, 1998 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçları, sadece imam nikahı yaygınlığının sırası ile yüzde 7.1, yüzde 7.0 ve yüzde 5.8 seviyesine düştüğü görülmektedir (Grafik 1). Bu sonuçlar, Türkiye’de son 35 yılda sadece imam nikahı ile gerçekleştirilen evliliklerin yaygınlığında yüzde 61 seviyesinde bir azalma meydana geldiğini göstermektedir.

Kaynaklar: Türkiye Aile Araştırması, 1968; Türkiye Doğurganlık Araştırması, 1978; Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1983, 1988, 1993, 1998 ve 2003.

Nikah Biçimlerinin Dağılımı

Bu bölümde, TNSA-2003 verileri kullanılarak nikah biçimlerinin temel sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığına bakılacaktır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, evliliklerin büyük bir çoğunluğu (yaklaşık yüzde 91) hem resmi hem de imam nikahı ile gerçekleştirilmektedir. Sadece resmi nikah ile gerçekleştirilen evlilikler yüzde 3 düzeyinde kalırken, sadece imam nikahı ile gerçekleştirilen evlilikler yaklaşık olarak yüzde 6 düzeyine yükselmektedir. Yerleşim yerine göre bakıldığında, genel olarak kırsal yerleşim yerlerinden modern kentsel yerleşim yerlerine gidildikçe sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin oranında büyük bir azalma, sadece resmi nikah ile yapılan evliliklerin oranında ise bir artış görülmektedir. Küçük kentlerde sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin yüzdesi yüzde 6 iken, köylerde bu değer yüzde 8'e yükselmektedir. Kasabalarda sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin yüzdesi, köylerde sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin yarısı kadardır. Büyük kent ve metropol alanlarda ise evliliklerin yüzde 3'ü sadece imam nikahı ile yapılmaktadır. Resmi ve imam nikahının bir arada olduğu nikahların yüzdesi, köylerin dışındaki alanlarda yüzde 90'ın üzerine çıkmaktadır.

Tablo 1. Yerleşim Yeri ve Bölgelere Göre Nikah Biçimlerinin Yüzde Dağılımı, TNSA-2003

Değişkenler	Nikah Biçimleri			Sayı
	Sadece resmi	Sadece dini	Resmi ve Dini	
Yerleşim Yeri				
Metropol+Büyük Kent	6,2	3,3	90,1	2464
Küçük Kent	2,3	6,4	91,2	2451
Kasaba	2,2	4,2	93,0	834
Köy	1,9	8,4	89,5	2321
5 Bölge				
Batı	3,9	3,2	92,5	3285
Güney	2,7	6,9	90,2	1026
Orta	3,5	4,2	91,8	1865
Kuzey	2,5	3,6	93,7	589
Doğu	2,5	14,6	82,8	1303
12 Bölge				
İstanbul	4,8	3,3	91,2	1457
Batı Marmara	1,7	2,3	95,7	341
Ege	3,8	2,3	93,8	1112
Doğu Marmara	1,8	4,6	93,5	697
Batı Anadolu	5,4	4,5	90,1	739
Akdeniz	2,7	6,9	90,2	996
Orta Anadolu	3,2	5,7	89,8	449
Batı Karadeniz	2,1	2,1	95,3	499
Doğu Karadeniz	2,1	5,5	92,4	285
Kuzeydoğu Anadolu	2,0	14,3	83,7	240
Orta Doğu Anadolu	3,9	12,3	83,8	374
Güneydoğu Anadolu	2,1	16,1	81,6	669
Toplam	3,3	5,8	90,5	8069

Nikah biçimlerinin beş bölgeye göre dağılımına bakıldığında, batıdan doğuya gidildikçe sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin oranının arttığı gözlenmektedir. Batı'da yüzde 3 seviyesinde olan imam nikahının, Doğu'da yüzde 15'e yükseldiği görülmektedir. Nikah biçimlerinin dağılımında bölgeler-arası farklılıklar kadar, bölge-içi farklılaşmalar da dikkat çekici boyuttadır. Batı, Güney ve Kuzey Anadolu'da bölge-içi farklılaşmalar en alt düzeyde iken, Orta ve özellikle de Doğu Anadolu'da bölge-içi farklılaşma en üst düzeye çıkmaktadır. Sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin oranı Doğu Anadolu'nun güney kesiminde yüzde 16'ya yükselmekte, bölgenin orta kesiminde ise yüzde 12'ye düşmektedir. İstanbul ve Batı Anadolu'da ise sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin oranı oldukça düşüktür (Tablo 1).

Tablo 2’de seçilmiş bazı sosyo-ekonomik değişkenlere göre nikah biçimlerinin dağılımı verilmektedir. Kadınların 12 yaşına kadar yaşadıkları yerleşim yerinin niteliğine bakıldığında, Batı Anadolu dışındaki tüm bölgelerde kırsal kökenli kadınların daha yüksek oranda sadece imam nikahına sahip oldukları görülmektedir. Toplumsallaşma sürecini Doğu Anadolu’da yaşayan kadınların, diğer kadınlara göre oldukça yüksek imam nikahı oranları dikkat çekicidir. Eğitim düzeyi ile nikah biçimi arasında belirgin bir ilişki bulunmaktadır: Eğitim düzeyi arttıkça sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin oranı azalırken, sadece resmi nikah ile yapılan evliliklerin oranı artmaktadır. Kadının eğitim düzeyi, nikah biçiminin belirlenmesinde, kocanın eğitim düzeyinden daha önemli olarak görülmektedir. Çalışmayan veya çalışan fakat bir sosyal güvenceye sahip olmayan kadınlar için elde edilen imam nikahı yüzdeleri, çalışan ve bir sosyal güvenceye sahip olan kadınlara göre oldukça yüksektir (yüzde 6). Çalışma sürecinde kadının sağlamış olduğu sosyal güvencenin sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin oranını azaltan bir etki yaptığı da görülmektedir. Çalışan ve bir sosyal güvencesi olan kadınların sadece resmi nikah ile yaptıkları evliliklerin oranı yüzde 8 civarındadır ve bu oran, çalışmayan ya da çalışan fakat bir sosyal güvenceye sahip olmayan kadınların yaklaşık 3 katı seviyesindedir.

Sonuçlar, eşlerin ana dilleri ile nikah biçimleri arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Her iki eşin de anadilinin Türkçe olması durumunda, her iki nikahı da olanların oranı yüzde 93’e yükselirken, Her iki eşin de anadilinin Kürtçe olduğu durumda bu oran yüzde 75’e düşmektedir. Bu sonuca koşut olarak, sadece imam nikahı olanların oranı her iki eşin de anadilinin Kürtçe olduğu evliliklerde yüzde 22’ye kadar yükselmektedir. Bu oran eşlerin anadilinin Türkçe olduğu evliliklerde yüzde 3’ün altındadır.

Hane refahına göre bakıldığında, hane refahı arttıkça sadece resmi nikaha sahip olan kadınların oranının arttığı, sadece imam nikahına sahip kadınların oranının ise azaldığı görülmektedir. Refah durumu “çok kötü” olan hanelerde yaşayan kadınlar arasında yüzde 15 olan imam nikahı oranı, refah durumu “orta” olarak tanımlanan hanelerde yaşayan kadınlar için yüzde 4’ün biraz üzerindedir. Refah durumu “çok iyi” olarak tanımlanan hanelerde yaşayan kadınlar arasında ise sadece imam nikahı ile evlenenlerin oranı yüzde 1’in altındadır. Hanenin refah düzeyi arttıkça, sadece resmi nikah ile yapılan evliliklerin oranının da arttığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Seçilmiş Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Nikah Biçimlerinin Yüzde Dağılımı, TNSA-2003

Değişkenler	Nikah Biçimleri			Sayı
	Sadece resmi	Sadece dini	Resmi ve Dini	
Yetiştirdiği Yerleşim Yeri				
Kır	37,0	66,7	53,9	4350
Kent	58,1	32,4	44,4	3555
Yurtdışı	4,8	0,9	1,7	140
Kadının eğitimi				
Eğitimsiz	2,0	16,2	81,3	1315

İlkokul	2,1	4,8	92,8	4546
Ortaokul+	6,7	1,4	91,6	2184
İlk kocanın eğitimi				
Eğitimsiz	3,4	17,4	78,2	593
İlkokul	2,5	6,1	91,2	5094
Ortaokul+	5,2	2,2	92,3	2381
Çalışma Durumu				
Çalışmıyor	2,7	6,2	90,9	5661
Çalışıyor-sosyal güvencesi var	8,4	1,7	89,9	237
Çalışıyor-sosyal güvencesi yok	2,7	6,4	90,6	1615
Kadının ve ilk kocanın anadili				
Her ikisi Türkçe	3,3	2,9	93,4	6524
Her ikisi Kürtçe	2,4	21,7	75,7	1039
Biri Türkçe diğeri Kürtçe	9,1	10,0	80,0	109
Diğer	4,9	6,8	87,9	263
Hane Refahı^[1]				
Çok kötü	1,9	83,1	15,1	1244
Kötü	2,9	88,0	9,1	1467
Orta	2,5	93,4	4,1	1634
İyi	3,2	93,4	3,4	1834
Çok iyi	5,6	93,5	0,8	1890
Toplam	3,3	5,8	90,5	8069

Tablo 3. Yaş ve Evlilik Süresine Göre Nikah Biçimlerinin Yüzde Dağılımı, TNSA-2003

Değişkenler	Nikah Biçimleri			Sayı
	Sadece resmi	Sadece dini	Resmi ve Dini	
Yaş				
15-19	2,9	30,7	64,7	234
20-24	3,2	13,2	82,9	1036
25-29	2,9	4,4	92,2	1471
30-34	3,2	3,6	93,3	1486
35-39	3,4	3,7	93,0	1419
40-44	3,6	3,9	92,2	1326
45-49	4,1	3,1	92,7	1072
Toplam	3,3	5,8	90,5	8069
Evlilik Süresi				
0-4	3,4	14,6	81,1	1346

5-9	3,4	5,7	90,7	1384
10-14	3,5	3,9	92,4	1344
15-19	3,8	3,2	92,6	1143
20-24	2,8	3,9	93,4	1044
25-29	3,6	4,1	92,3	815
30+	2,4	5,3	92,1	334
Toplam	3,3	5,8	90,5	7411

Farklı doğum ve evlilik kuşağındaki kadınların deneyimlerinden kaynaklanan bu oranlar, Türkiye’de nikah biçimlerinin dağılımı ve düzeyi hakkında bilgi verirken, değişimi konusunda yeterli bilgiler vermekten uzaktırlar. Nikah biçimlerinin değişimine ilişkin yeterli ve net bilgilere ulaşmak için nikah biçimlerine doğum ve evlilik kuşaklarına göre bakmak yararlı olacaktır. Tablo 3’te görüldüğü gibi, yaş ve evlilik süresi azaldıkça sadece imam nikahı ile gerçekleştirilen evliliklerin yüzdesi artmaktadır. Sadece resmi nikah ile gerçekleştirilen evliliklerin yüzdesinde, yaş ve evlilik süresi azaldıkça küçük bir azalma görülürken, hem resmi hem de imam nikahı olan kadınların oranında, imam nikahı oranındaki artışa paralel bir azalış görülmektedir. Bu sonuçlara dayalı olarak, Türkiye’de imam nikahı ile yapılan evliliklerin arttığını söylemek olası değildir. Bunun en büyük nedeni, bir nikah biçiminden diğerine “geçiş” olması ve bu geçişlerin evliliklerin ilk yıllarından çok, daha sonraki yıllarda gerçekleşmesidir. Bu nedenle, Tablo 3’te genç yaşlarda ve evliliklerin erken dönemlerinde sadece imam nikahı ile gerçekleştirilen evliliklerin oranda gözlenen artış, gerçek bir artıştan çok, evlilik süreleri itibariyle *henüz imam nikahından resmi nikaha geçiş riskini tamamlamamış kuşakların* oluşturduğu yapay bir artıştır. Bu nedenle, nikah biçimlerinin yaygınlığı, düzeyi ve özellikle de değişimi analiz edilirken, nikah biçimleri arasındaki geçişlerin dikkate alınması gerekmektedir. Çalışmanın izleyen bölümünün amacı da nikah biçimleri arasındaki geçişleri, araştırma tarihinde süren ilk evlilikleri temel alarak, analiz etmektir.

Tablo 4. Nikah Biçimleri Arasındaki Geçişlerin Evlilik Kuşaklarına Göre Dağılımı^[2]

Evlilikte Ay	Geçen	Evlilik Kuşakları						
		-1973	1974-78	1979-83	1984-88	1989-93	1994-98	1999-03
0								
Sadece resmi		4.9	5.6	6.2	6.4	6.9	7.0	7.6
Sadece imam		34.8	26.3	23.0	20.9	18.6	15.0	13.1
Resmi ve İmam		60.3	68.1	70.8	72.7	74.5	78.0	79.3
3								
Sadece resmi		1.3	1.5	1.7	2.2	2.1	2.3	2.5
Sadece imam		33.5	26.4	21.4	19.7	16.2	12.2	9.0
Resmi ve İmam		65.2	72.1	76.9	78.1	81.7	85.5	88.5
6								
Sadece resmi		1.9	2.1	1.7	2.1	1.4	1.1	0.9
Sadece imam		31.0	23.6	18.9	19.1	17.2	11.3	8.1
Resmi ve İmam		67.1	74.3	76.5	78.8	81.4	87.6	91.0

12

Sadece resmi	0.8	0.7	0.7	0.6	0.5	0.3	0.2
Sadece imam	23.2	11.8	13.1	13.8	12.3	7.7	2.7
Resmi ve İmam	76.0	87.5	86.2	85.6	87.2	92.0	97.1

24

Sadece resmi	0.7	0.5	0.4	0.3	0.2	0.1	0.0
Sadece imam	19.7	11.4	10.9	10.2	8.4	5.1	2.1
Resmi ve İmam	79.6	88.1	88.7	89.5	91.4	94.8	97.9

36

Sadece resmi	0.4	0.6	0.2	0.1	0.1	0.0	0.0
Sadece imam	16.9	7.8	7.1	6.5	5.4	3.3	0.3
Resmi ve İmam	82.7	91.6	92.7	93.4	94.5	96.7	99.7

48

Sadece resmi	0.0	0.4	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0
Sadece imam	13.3	6.8	5.7	4.3	3.7	1.9	0.0
Resmi ve İmam	86.7	92.8	94.2	95.6	97.2	98.1	100.0

60

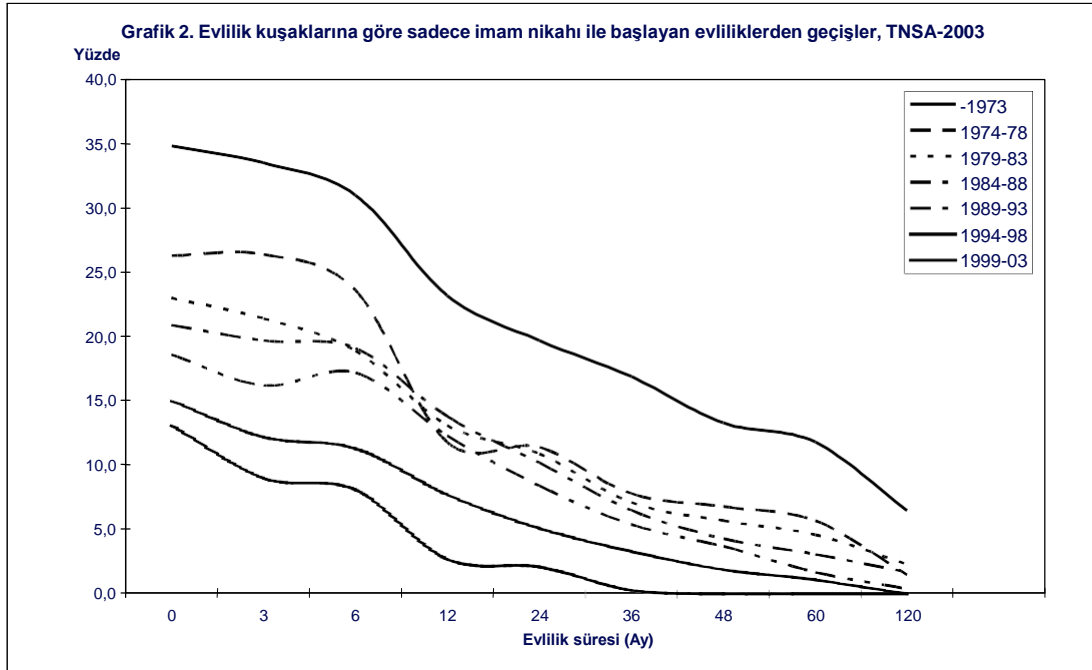
Sadece resmi	0.0	0.2	0.2	0.1	0.0	0.0	-
Sadece imam	11.8	5.7	4.6	3.1	1.7	1.1	-
Resmi ve İmam	88.2	94.1	95.2	96.8	98.3	98.9	-

120

Sadece resmi	0.0	0.2	0.2	0.1	0.0	-	-
Sadece imam	6.5	1.5	2.3	1.7	0.4	-	-
Resmi ve İmam	93.5	98.2	97.4	98.3	99.6	-	-

Nikah Biçimleri Arasındaki Geçişler

Evlilikleri başlangıçlarından itibaren izleyerek, belirli aylardaki nikah biçimlerinin dağılımına bakılarak nikah biçimleri arasındaki geçişleri hayat tablosu[3] yöntemi ile incelemek olasıdır. Çalışmanın bu bölümündeki bulgular, sadece imam nikahı ile başlayan evliliklerin oranının azaldığı ve sadece resmi nikah ile başlayan evliliklerin arttığı saptamalarını teyit etmektedirler (Tablo 4). Nikah biçimleri arasındaki geçişlere bakıldığında (Tablo 4 ve ve Grafik 2), her evlilik kuşağında evlilik süresi arttıkça nikah biçimleri arasındaki geçişlerin, diğer bir ifade ile nikah biçimlerinin evriminin, belirginleştiği görülmektedir. 1973 ve öncesinde evlenen kuşağın başlangıçtaki sadece imam nikahı ile evlenme oranı yüzde 35 iken, resmi nikaha geçişin bir sonucu olarak evliliğin birinci yılı sonunda bu oranın yüzde 23'e, ikinci yılı sonunda yüzde 20'ye, beşinci yılı sonunda yüzde 13'e ve onuncu yılı sonunda yüzde 7'ye düştüğü görülmektedir. Benzer bir geçiş sürecini tüm evlilik kuşaklarında görmek olasıdır. 1994-1998 döneminde evlenen kadınların nikah biçimlerindeki değişime bakıldığında, evliliklerin yüzde 15'i sadece imam nikahı ile başlarken, bu oranın evliliklerin üçüncü ayında yüzde 12'ye, birinci yılında yüzde 8'e beşinci yılın sonunda ise yüzde 2'ye düştüğü görülmektedir. Bu evlilik kuşağının nikah biçimlerindeki değişimlerin sonucu olarak, beşinci yılın sonunda evliliklerin yüzde 98'inin her iki nikah biçiminde toplandığını göstermektedir.

Araştırma tarihine en yakın evlilik kuşağının deneyimleri de benzer bir sürece işaret etmektedir: Başlangıçta yaklaşık yüzde 13 olan sadece imam nikahı ile evlenme oranı ikinci yılın sonunda yüzde 2'ye düşmekte ve evliliklerin yüzde 98'i her iki nikahın birlikte olduğu evliliklere dönüşmektedir. Nikah biçimleri arasındaki geçişlerden çıkarılabilecek temel sonuçlardan biri, sadece imam nikahından resmi nikaha geçişin, sadece resmi nikahtan imam nikahına geçişe göre daha dirençli

olduğudur. Bu olguyu, evliliklerin onuncu yılının sonundaki (1994-98 kuşağı için beşinci ve 1999-2003 kuşağı için dördüncü yılın sonundaki) nikah biçimlerinin dağılımı açıkça göstermektedir.

İmam nikahından resmi nikaha geçiş yapmayan kadınlar arasında geçiş yapması mümkün olmayan kuma kadınlar da bulunabilir. Ancak TNSA-2008 sonuçlarına göre Türkiye’de 15-49 yaş grubunda yer alan tüm kadınların sadece binde 2’sinin kuma olarak evlilik yapmış olduğu görülmektedir. Bu bulgu da resmi nikaha geçiş yapmamanın tek başına *kumalık* durumu ile açıklanamayacağını göstermektedir.

Sonuç

Türkiye’de imam nikahı ve imam nikahı ile evliliğe başlama toplumsal varlığını koruyan bir olgudur. Bunun temel nedeni, imam nikahının toplumsal kabul sonucu bir gelenek haline dönüşmüş olmasıdır. Uzun dönemde ülkede yaşanan toplumsal, ekonomik ve demografik dönüşümlere karşın imam nikahı olgusunun halen dirençli olmasının temelinde de bu güçlü toplumsal kabul yatmaktadır.

Bu çalışmada, TNSA-2003 verilerinden yararlanılarak genel olarak tüm nikah biçimlerinin, özel olarak da *sadece imam nikahı* ile gerçekleştirilen evliliklerin yerleşim yeri ve bölgeler, kadının ve kocanın eğitimi, çalışma durumu, anadil ve hanenin refah düzeyine göre dağılımları değerlendirilmiştir. Ayrıca yaş ve evlilik süresi ile nikah biçimleri arasındaki ilişkiler evlilik kuşaklarına göre analiz edilmiştir. Bu analizler, Türkiye’nin Doğu bölgesinden Batı bölgelerine doğru gidildikçe sadece imam nikahı ile evliliğe başlayanların oranları azaldığını göstermektedir. Ayrıca kırsal ya da kentsel alanlarda yaşamak ile sadece imam nikahı ile evlenmek arasında benzer bir ilişki vardır: Kırsal alanlarda sadece imam nikahı ile evliliğe başlamak, kentsel alanlara göre halen daha fazla tercih edilen bir durumdur. Gerek kadının gerekse kocanın eğitimi de nikah biçimleri üzerinde etkilidir. Eğitim düzeyi arttıkça, sadece resmi nikah ile evlenen veya her iki nikahı birlikte kıydıranların oranı artmaktadır. Kadının çalışması ve bir sosyal güvenceye sahip olması durumunda yine sadece resmi nikah ile evliliğe başlama oranı yükselmektedir. Eşlerin her ikisinin de anadilinin Kürtçe olması durumunda, sadece imam nikahı ile evlenme oranı, eşlerin her ikisinin de anadilinin Türkçe olmasına göre oldukça yüksektir. Hanehalkı refah düzeyinin yüksek olduğu hanelerde resmi nikah oranları artmaktadır. Bu bulguların yanında, Türkiye’de yaş ve evlilik süresi arttıkça sadece imam nikahı ile gerçekleşen evliliklerin yüzdesinin azaldığı görülmektedir. Bu durum, çiftlerin zaman içinde imam nikahından resmi nikaha geçtiklerini göstermektedir. Nikah biçimlerinin belirli yaş ve evlilik sürelerinde dönüştüğü yapı, Türkiye’de evlilik sürecinde dini nikaha büyük ölçüde geçildiğini, ancak az da olsa özellikle eski evlilik kuşaklarının resmi nikaha geçemeyebildiklerini göstermektedir. Nikah biçimleri arasında geçişlerin ve bu geçişlerin evlilik sürecinin büyük bir bölümüne yayılmış olması, Türkiye’de nikah biçimlerinin *durağan* bir yapıdan çok *dinamik* bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Akyüz, E., (1991) "Evlilik Dışı Çocukların Korunması", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt 2, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

Can, M., (1991) "Hukuk ve Nikah", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt 3, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

Ergöçmen, B., Eryurt M.A. (2003) "Doğurganlığı Etkileyen Ara Değişkenler", **1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, Sağlık Bakanlığı (Türkiye), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Macro International Inc., Ankara.

Ergöçmen, B. ve Hancıoğlu A., (1992) **The Impact of Marital Status on Fertility in Turkey**, BIB/EAPS Seminar on "Demographic Implications on Marital Status" da sunulan tebliğ, Bonn, October 27-31, 1992.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (1978). **Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları, 1973 Araştırması**. Hacettepe Üniversitesi yayınları: D-5. Ankara.

Hacettepe University Institute of Population Studies, (1978). **Turkish Fertility Survey 1978**. First Report. Volume I: Methodology and Findings. Ankara.

Hacettepe University Institute of Population Studies, (1978). **Turkish Fertility Survey 1978**. First Report. Volume II: Statistical Tables. Ankara.

Hacettepe University Institute of Population Studies, (1987). **Turkish Population and Health Survey 1983**. Ankara. Turkey.

Hacettepe University Institute of Population Studies, (1989). **Turkish Population and Health Survey 1988**. Ankara. Turkey.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2003**. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı ve Avrupa Birliği. Ankara.

Koç, I., (1992) "Türkiye'de Evlenme Hızları ve Evlenme Hızlarının Yaşam Tablosu Yöntemi ile Analizi", **The Turkish Journal of Population Studies**, 14, s.27-41.

Koç, İ. ve Koç D., (1998), "Türkiye'de Evliliğe Karar Verme Süreci ve Bu Sürece Etkide Bulunan Faktörler". **Nüfus Bilim Dergisi**, 20, s 43-56.

Maden, A., (1991), "Evlenme ve Evlenme Şekilleri", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt 2, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

Norusis, M.J., (2000) **SPSS/PC+ Advanced Statistics**, Version 11.0, SPSS Inc., Chicago.

Sağlık Bakanlığı (Türkiye), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Macro International Inc., (1994) **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1993**, Ankara.

Tekçe, B., (2002), "On routes to marriage: Families, Spouses, and Selves". **Harvard Center for Population Studies and Boğaziçi University**, Istanbul, Turkey.

Tezcan, S. ve Coşkun, Y., (2002), "Türkiye'de doğurgan çağdaki kadınların evlenme ile ilgili bazı özellikleri: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçları", **Nüfus Bilim Dergisi**, 24, s 3-22.

Timur S. (1972), **Türkiye'de Aile Yapısı** . Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etürleri Enstitüsü. Doğu Matbaacılık Ltd. Şti. Ankara.

[1]TNSA-2003'de hanehalklarının gelirini ya da tüketim harcamalarını doğrudan almaya yönelik sorular bulunmamaktadır. Ancak, hanehalkı soru kağıdında seçilen tüm hanehalklarına televizyon, fırın, buzdolabı ya da araba gibi çeşitli mallara sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Bu sorular temel alınarak, hanehalklarının görelî refah düzeylerini belirlemek için *Temel Bileşenler Analizi* yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, bir değişken setinden elde edilen bilgiyi veri içinde karşılıklı ortogonal bileşkelere yaratmak suretiyle daha küçük bir sette özetlemeyi sağlayan bir istatistiksel yöntemdir. Yöntemin amacı birbiriyle etkileşim içindeki çok sayıda değişkenden, bu değişkenlerin bileşkelere olan daha az sayıda birbirinden bağımsız değişkenler oluşturmak ve bu şekilde değişkenlerin açıklayıcılıklarına ilişkin değerlendirme yapmayı kolaylaştırmaktır. TNSA-2003'de toplam model varyansını en fazla açıklayan doğrusal bileşke hanenin refah düzeyinin iyi bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve "*refah endeksi*" olarak isimlendirilmektedir. Söz konusu endeks değerleri kullanılarak her hanehalkı yüzde 20'lik refah dilimlerine yerleştirilmiştir.

[2]Hayat tablosu tekniği ile gerçekleştirilen bu analizlerde analiz birimi araştırma tarihinde süren ilk evliliklerdir. Ayrıca, 1994-98 evlilik kuşağının 120. aya, 1999-03 kuşağının ise, 60. ve 120. aya ilişkin nikah biçimlerinin dağılımı, bu kuşak üyelerinden bir bölümünün henüz sözü edilen "evlilikte geçen süreyi" tamamlamamış olmaları nedeniyle verilmemektedir.

[3]Bu çalışmada hayat tablosu yöntemi, ilk evlilikleri süren çiftlerin imam veya resmi nikahtan bir diğer nikah biçimine (imam, resmi ya da imam ve resmi) geçiş olasılıklarının hesaplanmasında kullanılmaktadır. Hayat tablosu yönteminin kullanımında hangi nikahın önce kıyıldığı ve nikah biçimleri arasındaki geçiş süreleri temel alınmış, ve bu şekilde geçiş yapan çiftlerin sentetik bir kuşak oluşturdukları varsayılmıştır. Bu yöntemin SPSS'de kullanımına ilişkin ayrıntılar, Norusis, 2000'de bulunabilir.